

Чернець М.В.,* ****Чернець Ю.М.**** Дрогобицький державний педагогічний
університет ім. Івана Франка,

** Люблінський політехнічний інститут

**МЕТОД ОЦІНКИ ВПЛИВУ
ЗНОШУВАННЯ ЗУБІВ ЧЕРВ'ЯЧНОЇ
ПЕРЕДАЧІ З ЕВОЛЬВЕНТНИМ
ЧЕРВ'ЯКОМ НА НЕСУЧУ ЗДАТНІСТЬ
І ДОВГОВІЧНІСТЬ**

Черв'ячні передачі знаходять широке застосування у різноманітних машинах та обладнанні. У зачепленні виникає тертя ковзання, яке призводить до зношування зубів черв'ячного колеса і зміни як параметрів контактної взаємодії, так і довговічності роботи передачі. Тому на етапі проектного розрахунку слід оцінювати вплив експлуатаційного фактору, яким є зношування, на несучу здатність і ресурс роботи передачі. Однак у літературі відсутні такі методи. На основі методу розрахунку параметрів контактної та трибоконтактної взаємодії у черв'ячних передачах [1, 2], розроблено модифікований метод оцінки впливу зношування зубів черв'ячного колеса на зміну умов контакту і, як наслідок, на контактну міцність, радіус кривини зубів та довговічність.

Відповідно [1] лінійне зношування зубів колеса протягом одного оберту обчислюється за формулою:

$$h'_{2j} = \frac{v_j t'_j (fp_{j\max}^{(w)})^{m_2}}{C_2 (\tau_{s2})^{m_2}}, \quad (1)$$

де $t'_j = 2b_j / v_j$ – час трибоконтакту спряжених профілів у вибраних довільно j -их точках співдотику на шляху тертя $2b_j$;

v_j – швидкість ковзання у j -их точках зачеплення, вибраних по висоті витків черв'яка від входу елементів кінематичної пари у зачеплення до виходу з нього;

f – коефіцієнт тертя ковзання;

C_2, m_2 – характеристики зносостійкості матеріалу черв'ячного колеса 2 у парі зі сталевим черв'яком 1 [3];

$\tau_{s2} \approx 0,35\sigma_B$ – границя міцності на зріз (зсув) матеріалу колеса;

σ_B – його границя міцності при розтягу;

$2b_j^{(w)} = 2,256\sqrt{\Theta N' \rho_{2j} / bw}$ – ширина площадки контакту;

$p_{j\max}^{(w)} = 0,564\sqrt{N' / bw\theta\rho_{2j}}$ – максимальні контактні тиски, які обчислюються за формулою

Герца у залежності від числа пар зачеплень w витків черв'яка з зубами колеса;

$\theta = (1 - \mu_1^2) / E_1 + (1 - \mu_2^2) / E_2$;

μ, E – коефіцієнти Пуасона та модулі Юнга матеріалів черв'ячної передачі;

N' – зусилля у зачепленні.

$$N' = \frac{F_{t_1}}{\cos \alpha_{pxj} \sin(\gamma + \rho')}, \quad (2)$$

де $F_{t_1} = 2T / d_1$ – колова сила на черв'яку;

$\rho' = \arctg(f / \cos \alpha)$ – кут тертя;

$T = 9550 \cdot 10^3 N / n_1$ (Нмм) – крутний момент на валу черв'яка;

N – передавана потужність.

Зведений радіус кривини у j -ій точці зачеплення:

$$\rho_j = \frac{\rho_{1j}\rho_{2j}}{\rho_{1j} + \rho_{2j}}. \quad (3)$$

Відповідно радіуси кривини профілів витків евольвентного черв'яка ρ_{1j} та зубів черв'ячного колеса ρ_{2j} обчислюються так:

$$\rho_{1j} = -\frac{r_b \operatorname{tg} \alpha_{cj}}{\cos^3 \alpha_{pxj} \operatorname{tg} \gamma_b \cos^2 (\alpha_{cj} + \varepsilon_j)}, \quad \rho_{2j} = \frac{\rho_{1j} r_2 \sin \alpha_{pxj} + \rho_{1j} e_{pAj} - e_{pAj}^2}{r_2 \sin \alpha_{pxj} + \rho_{1j} - e_{pAj}}; \quad (4)$$

$$x_A < x < x_B, x_A = r_{f_1} + 0,2m, x_B = r_{a_1};$$

$$r_{f_1} = 0,5(d_1 - 2h_{f_1}), h_{f_1} = 1,2m \text{ (при } \gamma \leq 15^\circ), h_{f_1} = 1,2m_n \text{ (при } \gamma > 15^\circ);$$

$$\operatorname{tg} \gamma = mz_1 / d_1, d_1 = qm;$$

$$r_{a_1} = 0,5(d_1 + 2h_{a_1}), h_{a_1} = m \text{ (при } \gamma \leq 15^\circ), h_{a_1} = m_n \text{ (при } \gamma > 15^\circ);$$

$$r_2 = 0,5z_2 m, r_2 = 0,5d_2, z_2 = uz_1;$$

$$r_b = 0,5d_1 \cos \alpha_c, \operatorname{tg} \alpha_c = \operatorname{tg} \alpha_n / \sin \gamma, q = 2(1 + \sqrt{z_2}); \alpha_n = \alpha = 20^\circ;$$

$$\alpha_{cj} = \operatorname{arctg} \frac{\sqrt{x^2 - r_b^2}}{r_b}; \alpha_{pxj} = \operatorname{arctg} \left(-\operatorname{tg} \gamma_b \frac{\sqrt{x^2 - r_b^2}}{x} \right); \operatorname{tg} \gamma_b = \frac{mz_1}{d_1 \cos \alpha_c}; \varepsilon_j = \frac{180}{\pi} \frac{\sqrt{x^2 - r_b^2}}{r_b};$$

$$e_{pAj} = \frac{r_1 - x}{\sin \alpha_{pxj}}, r_1 = 0,5d_1, b = 2m\sqrt{q+1},$$

де r_{f_1} – радіус кола впадин черв'яка;

d_1 – дільний діаметр черв'яка;

h_{f_1} – висота основи витка черв'яка;

m – осьовий модуль зачеплення;

$m_n = m \cos \gamma$ – нормальний модуль зачеплення;

γ – кут підйому гвинтової лінії витків черв'яка;

z_1 – кількість заходів черв'яка;

q – коефіцієнт діаметра черв'яка;

r_{a_1} – радіус кола виступів витків черв'яка;

h_{a_1} – висота головки витка черв'яка;

d_2 – дільний діаметр черв'ячного колеса;

z_2 – кількість зубів черв'ячного колеса;

u – передавальне відношення передачі;

r_b – радіус основного кола витків черв'яка;

α_c – торцевий кут зачеплення;

$\alpha_n = \alpha$ – кут зачеплення;

α_{cj} – торцевий кут зачеплення для j -ої точки;

γ_b – кут нахилу лінії зуба на дільному циліндрі;

ε – кутова координата для кожного кроку (град);

e_{pA} – відстань j -ої точки контакту від полюса зачеплення.

Координата x по висоті витків черв'яка змінюється в межах $x_A < x < x_B$. При x_A зуби колеса входять у зачеплення, а при x_B – виходять з нього. Відрізок $[x_A, x_B]$ поділяється пропорційно на менші відрізки $x_A = j_A = j_1, x_2 = j_2, x_3 = j_3, \dots, x_B = j_n = j_B$.

Швидкість ковзання V_j , що виникає при обертанні черв'яка, визначається так:

$$V_j = \frac{\omega_1 x}{\cos \gamma_A}, \quad (5)$$

де $\operatorname{tg} \gamma_A = mz_1 / 2x$; $\omega_1 = \pi n_1 / 30$ – кутова швидкість черв'яка;

n_1 – число обертів вала - черв'яка.

Зміна вихідних радіусів кривини ρ_{2j} зубів черв'ячного колеса у вибраних точках j враховується такою формулою:

$$\rho_{2jh} = \rho_{2j} + \lambda_h \sum_{j=1}^{n_2} h'_{2jn} , \quad (6)$$

де λ_h – безрозмірний коефіцієнт впливу зношування;

h'_{2jh} – лінійне зношування зубів колеса (формула (1)) протягом однієї взаємодії, яке змінюватиметься внаслідок зміни ρ_{jh} , t'_{jh} , $p_{jh\max}$;

n_2 – кількість обертів черв'ячного колеса;

n_{2*} – відповідатиме заданому граничному зношуванню h_{2*} .

Отже внаслідок зростання в кожному оберті черв'ячного колеса радіуса кривини його зубів зведений радіус кривини теж зростатиме і, відповідно, знижуватимуться максимальні контактні тиски та збільшуватиметься ширина площадки контакту:

$$p_{jh\max} = 0,564 \sqrt{N' / bw \theta \rho_{jh}} , \quad 2b_{jh} = 2,256 \sqrt{\theta N' \rho_{jh} / bw} , \quad (7)$$

Тому при числовому розв'язку задачі проводиться покрокове обчислення наступних розрахункових параметрів: h'_{2jh} , ρ_{2jh} , ρ_{jh} , $p_{jh\max}$, $2b_{jh}$, t'_{jh} .

У випадку допустимого зношування зубів черв'ячного колеса $h_{2*} > 0,3$ мм слід використати не покроковий метод розрахунку, а блочний метод. Він полягає в тому, що покладаються постійними h'_{2j} , $p_{j\max}$, $2b_j$, t'_j протягом певного числа обертів n_2 колеса (протягом блоку взаємодій B). В подальшому враховуються зміни параметрів у блоці і наступний блок взаємодій прораховується за їх нових значень. Це суттєво пришвидшує (пропорційно величині блоку) час обчислень.

Отже у цьому випадку:

$$\rho_{2jh} = \rho_{2j} + \lambda_h \sum_{j=1}^B h'_{2jn} . \quad (8)$$

При $h_{2*} < 0,3$ мм сумарне зношування h_{2jn} зубів черв'ячного колеса обчислюється так:

$$h_{2jn} = \sum_1^{n_{2*}} h'_{2jn} . \quad (9)$$

При $h_{2*} > 0,3$ мм, відповідно:

$$h_{2jn} = \sum_1^{n_{2*}} h_{2jB} , \quad (10)$$

де $h_{2jB} = \sum h'_{2j}$ – зношування зубів протягом блоку.

Ресурс роботи передачі для результуючого числа обертів n_{2*} колеса буде

$$t^* = n_{2*} / 60n_2 . \quad (11)$$

Числовий розв'язок задачі проведено за наступних вихідних даних: $N = 3,5$ кВт, $n_1 = 1410$ об/хв, $m = 6$ мм, $z_1 = 2$, $u = 25,5$, $f = 0,05$, $q = 8$; черв'як - сталь 45 гартування (HRC 50), для якої $E_1 = 2,1 \times 10^5$ МПа, $\mu_1 = 0,3$; вінець черв'ячного колеса – бронза ОЦС 6-6-3, для якої $E_2 = 1,1 \times 10^5$ МПа, $\mu_2 = 0,34$; $C_2 = 7,6 \times 10^6$, $m_2 = 0,88$; $\tau_{s2} = 75$ МПа; для $j = 1$ ($x = 18$ мм), $j = 2$ ($x = 20$ мм), $j = 3$ ($x = 20$ мм), $j = 4$ ($x = 24$ мм); $j = 5$ ($x = 26$ мм); $h_{2*} = 0,5$ мм; $\lambda_h = 100$; $B = 10(\pi n_1 / 30u) = 33177$ об; розглядається двопарне зчеплення.

Результати розв'язку подано на рис. 1 - 6.

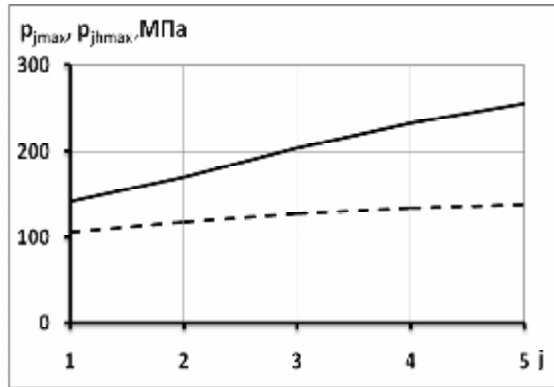

Рис. 1 – Максимальні контактні тиски у зачепленні: суцільна лінія – незмінні умови контакту; штрихова – зі зміною зведеного радіуса кривини внаслідок зношування

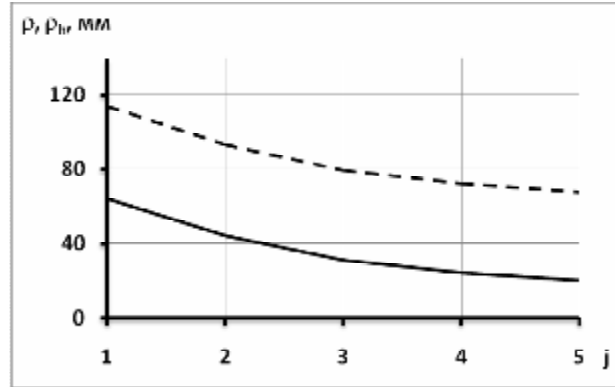

Рис. 2 – Зміна зведеного радіуса кривини в процесі зношування зубів колеса до $h_{2*} = 0.5$ мм

Зокрема з аналізу рис. 1 слідує, що внаслідок зношування зубів колеса максимальні контактні тиски знижуються в 1,33 рази на вході у зачеплення, а на виході з нього – в 1,85 рази.

Внаслідок зношування зубів зведений радіус кривини зростає у всьому діапазоні зміни параметра x (рис. 2), що і зумовлює зниження контактних тисків.

Лінійне зношування зубів протягом години роботи за сталих умов контакту (шляху тертя $2b_j$) є нижчим, ніж за змінних умов за рахунок зношування (шляху тертя $2b_{jh}$) (рис. 3).

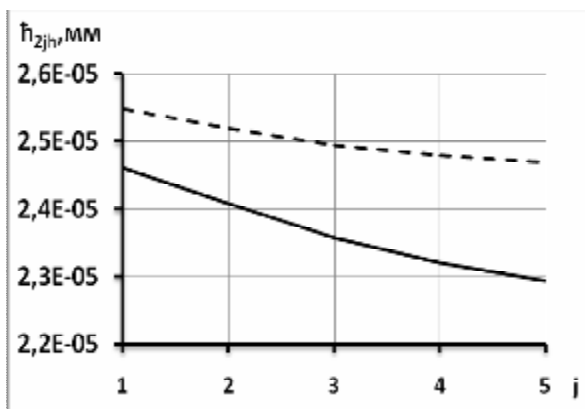

Рис. 3 – Лінійне зношування зубів колеса: суцільна лінія – протягом 1-го блоку взаємодій; штрихова лінія – протягом останнього блоку взаємодій

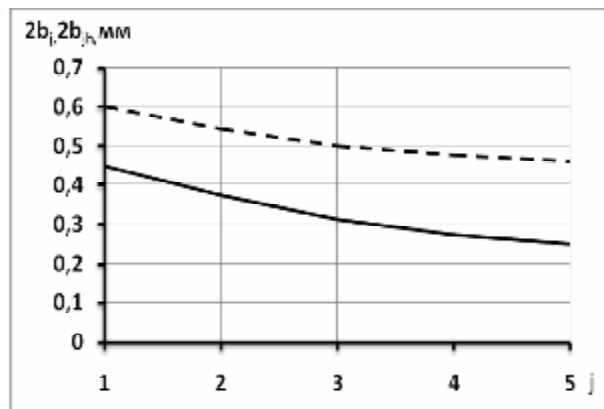

Рис. 4 – Величина площадки контакту у вибраних точках співдотику

Попередньо поданий результат обумовлений тим, що $2b_{jh} > 2b_j$ (рис. 4). Із зростанням шляху тертя $2b_{jh}$ збільшується і час зношування $t'_{jh} = 2b_{jh} / v_0$ (рис. 5). У результаті зношування зубів h'_{2jh} в одному оберті колеса теж дещо зростатиме (рис. 6), не зважаючи на зниження $p_{jh\max}$ (рис. 1). Однак зростання t'_{jh} із збільшенням $2b_{jh}$ є більш значним у (1), ніж зниження $p_{jh\max}$, зумовлене збільшенням ρ_{jh} .

За змінних умов контакту довговічність t_h^* передачі буде дещо нижчою, ніж t^* за сталих умов (рис. 7). На вході у зачеплення, де довговічність є мінімальною, це зниження складає 3,5 %, а на виході із нього 7,6 %.

Швидкість ковзання залишається незмінною як за сталих, так і змінних умов контакту (рис. 8).

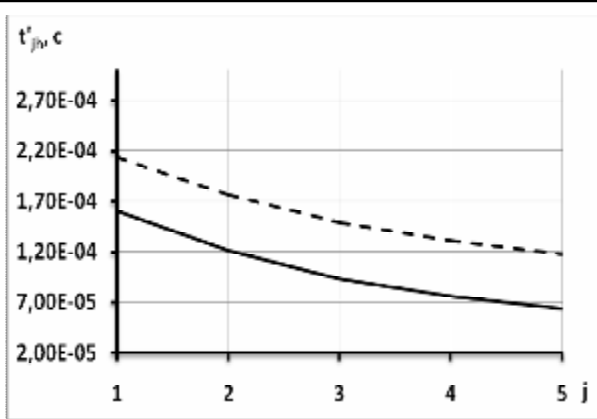

Рис. 5 – Час зношування зуба колеса протягом його обертів

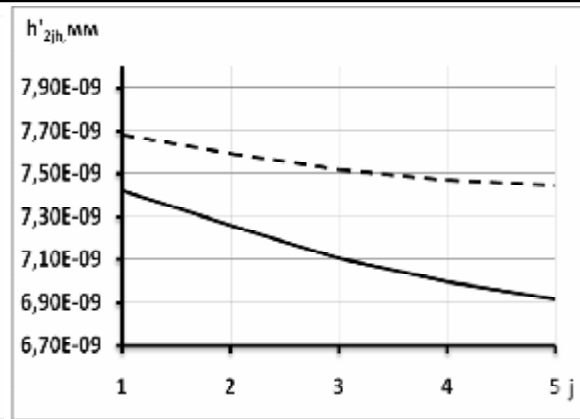

Рис. 6 – Зношування зуба в одному оберті колеса

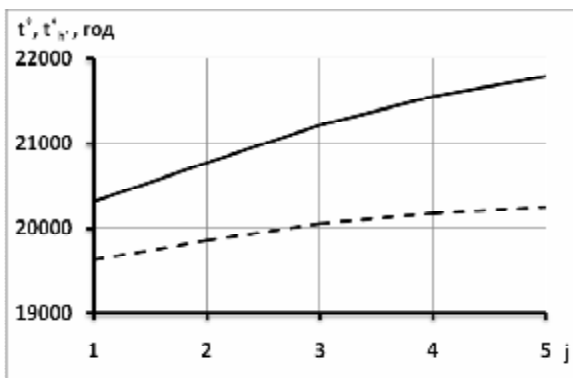

Рис. 7 – Тривалість роботи передачі в досліджуваних точках контакту

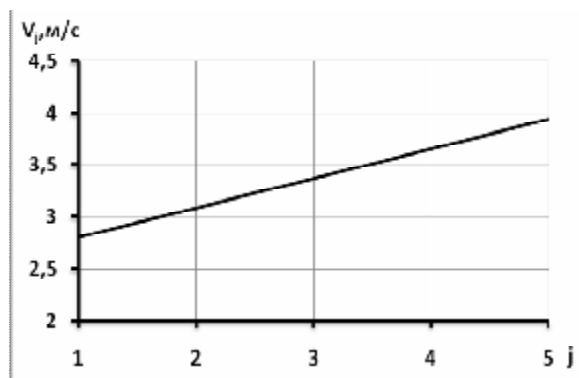

Рис. 8 – Швидкість ковзання у точках зачеплення

Отже в рамках прийнятої моделі, яка відображає реальні умови трибоконтактної взаємодії черв'ячного колеса з евольвентним черв'яком, в результаті зношування зубів відбуватиметься значне зниження контактних напружень, а також незначне зниження довговічності передачі.

Література

1. Чернець М.В., Ярема Р.Я., Чернець Ю.М. Розрахункова модель зношування та довговічності черв'ячних передач з евольвентним черв'яком // Проблеми трибології. – 2011. – № 1. – С. 142- 146.
2. Чернець М.В., Ярема Р.Я. Прогнозування довговічності черв'ячних передач з архімедовим та евольвентним черв'яком // Проблеми трибології. – 2011. – № 2. – С. 21-25.
3. Андрейкив А.Е., Чернец М.В. Оценка контактного взаимодействия трущихся деталей машин. – К.: Наук. думка, 1991. – 160 с.

Надійшла 25.06.2012